

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

The Management of Buddhist Cultural Heritage in Saraphi District, Chiang Mai Province

1. พระครูพิพัฒน์ปริยัตยาภรณ์, 2. พระครูโกวิทธรรมวาที, 3. พระมหาอินทร์วงศ์ อัสสรภาณี
1. Phrakhru Phiphatpariyattayaphon, 2. Phrakhru Kowitattawatee,
3. Phramaha Inthawong Issarabhāṇī

1., 2., 3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
1., 2., 3. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College
Author E-mail: Apiwat6529@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติและคุณค่ามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) ศึกษากระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และ 3) วิเคราะห์การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 คน และการสนทนากลุ่ม 6 คน ในพื้นที่ 3 แห่ง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีพัฒนาการเชื่อมโยงกับเวียงกุมกามและอารยธรรมล้านนา สะท้อนผ่านโบราณสถาน ศิลปกรรม และตำนานท้องถิ่นที่สืบทอดพระพุทธศาสนา มายาวนานกว่า 700 ปี โดยวัดสำคัญต่าง ๆ แสดงการผสมผสานศิลปะหริภุญชัย ล้านนา และพม่าอย่างมีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม

2. กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ดำเนินไปอย่างบูรณาการภายใต้กรอบ 4 E ได้แก่ (1) Education การพัฒนาแหล่งเรียนรู้จากวัดสำคัญเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ท้องถิ่น (2) Engineering การออกแบบกิจกรรมและนวัตกรรมสื่อทั้งเชิงสร้างสรรค์และดิจิทัล และ (3) Enforcement การกำกับดูแลผ่านความร่วมมือของวัด ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ และ (4) Engagement Integration) เป็นกลไกที่เชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภีมีลักษณะเชิงบูรณาการ ภายใต้กรอบ 4E (1) Education (2) Engineering (3) Enforcement และ (4) Engagement Integration) ควบคู่การพัฒนาพุทธนวัตกรรมการท่องเที่ยว อันก่อให้เกิดประโยชน์ 3 ระดับ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และ ประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลต่อการพัฒนาตนของประชาชน ผ่านความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และภาคีเครือข่าย

คำสำคัญ: 1. การจัดการ; 2. มรดกทางวัฒนธรรม; 3. พระพุทธศาสนา; 4. อำเภอสารภี

ABSTRACT

This research article aimed to: 1) Study the history and value of Buddhist cultural heritage; 2) Examine the management process of Buddhist cultural heritage; and 3) Analyze the management of Buddhist cultural heritage in Saraphi District, Chiang Mai Province. This study employed a qualitative research methodology, combining documentary research with in-depth interviews with 15 key informants and a focus group discussion with 6 participants in three study areas. The collected data were subsequently analyzed and synthesized in order to generate findings in accordance with the research objectives.

The research found that:

1. Buddhist cultural heritage in Saraphi District, Chiang Mai Province, has developed in connection with Wiang Kum Kam and Lanna civilization. This connection is reflected through archaeological sites, artistic works, and local legends that demonstrate the continuous transmission of Buddhism for more than 700 years. Significant temples in the area reveal a valuable integration of Hariphunchai, Lanna, and Burmese artistic traditions, reflecting historical, religious, and cultural significance.

2. The management process of Buddhist cultural heritage in the area is implemented in an integrated manner under the 4E framework, consisting of: 1) Education, which refers to the development of significant temples as learning resources that connect local knowledge; 2) Engineering, which involves the design of creative activities and both creative and digital media innovations; 3) Enforcement, which refers to supervision and regulation through collaboration among temples, communities, local administrative organizations, and government agencies; and 4) Engagement Integration, which serves as a mechanism for linking homes, temples, schools, and local administrative organizations.

3. The management of Buddhist cultural heritage in Saraphi District is characterized by an integrated approach under the 4E framework: 1) Education, 2) Engineering, 3) Enforcement, and 4) Engagement Integration. This approach is implemented in conjunction with the development of Buddhist innovation, generating benefits at three levels: self-benefit, benefit for others, and mutual benefit. As a result, it contributes to the self-development of local people through cooperation among homes, temples, schools, and network partners.

Keywords: 1. Management; 2. Cultural Heritage; 3. Buddhism; 4. Saraphi District

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อุบัติขึ้นเพื่อคนหมู่มาก ดังปรากฏชัดจากเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสงฆ์สาวกชุดแรก จำนวน 60 องค์ไปประกาศพระศาสนา ซึ่งภิกษุสงฆ์เหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น และเป็นพุทธดำรัสที่สะท้อนภารกิจแรกของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ที่ไม่เพียงมุ่งสงเคราะห์อนุเคราะห์เฉพาะหมู่สงฆ์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทวยเทพด้วย โดยพิจารณาจากพุทธพจน์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 4 ข้อ 32)

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน โดยสัมพันธ์กับสังคมไทยทั้งด้านพระธรรมวินัยและด้านวัฒนธรรม พระธรรมวินัยทำหน้าที่เป็นหลักชี้แนะและกำกับการแสดงออกทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อภาษา วรรณกรรม และภูมิปัญญาไทย ผ่านการรับอิทธิพลจากภาษาบาลีและสันสกฤต จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดสำคัญของภูมิปัญญาและความสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทย สมดังคำกล่าวที่ว่า “ประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมทางพระพุทธศาสนา อันเป็นภูมิปัญญาของโลก” (พระครูญาณปริชา และคณะ, 2566) และพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการสร้างวัดวาอาราม เสนาสนะ เจดีย์ และพระปรางค์ โดยเสนาสนะ หมายถึง สถานที่และเครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์ เช่น กุฏิ วิหาร อุโบสถ ศาลา และโรงครัว ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังปรากฏในวัดเชตวันและวัดบุปผาราม ก่อนจะพัฒนาเป็นศาสนสถานสำคัญและรูปแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (พระสุธีรัตนบัณฑิต, 2564) นอกจากนั้นแล้ว หลักการบริหารจัดการวัดในพระพุทธศาสนาถือเป็นการบริหารที่ยึดคุณธรรม ควบคู่ความรู้และเหตุผล มุ่งความยั่งยืน ความสงบ และความสมดุลในการอยู่ร่วมกัน โดยอาศัยหลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ เพื่อรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล อันนำไปสู่องค์กรที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ทั้งยังช่วยให้การดำเนินงานของวัดเป็นไปอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และสอดคล้องกับบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางศาสนา วัฒนธรรม และสังคม การบริหารลักษณะนี้จึงไม่เพียงมุ่งผลสำเร็จของงานเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความสามัคคี ความรับผิดชอบ และการพัฒนาวัดให้มั่นคงยั่งยืนต่อไปในอนาคตด้วย (พระครูสมุห์ไพฑูรย์ พนมสวຍ และคณะ, 2562)

อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เดิมชื่ออำเภอยางเน็ง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2434 ต่อมาในปี พ.ศ. 2470 เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอสารภี ตามชื่อไม้ยืนต้นที่พบมากในพื้นที่ อำเภอมีคำขวัญว่า “ต้นยางใหญ่ ลำไยหวาน เมืองโบราณเวียงกุมกาม พระนอนบวรงาม เชิดชูนามสารภี” (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสารภี, 2568) อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอำเภอขนาดเล็กและไม่มีพื้นที่ภูเขา มีจุดเด่น คือ ถนนสายต้นยางอายุกว่าร้อยปี และมีมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่เวียงกุมกาม อดีตเมืองหลวงของพญามังราย ซึ่งมีโบราณสถานและพุทธศิลป์แบบล้านนาหลายแห่ง นอกจากนี้ยังมีประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาที่สืบทอดในชุมชน เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ธรรมสัจจ) และประเพณีแห่พระวันสงกรานต์ อย่างไรก็ตาม จากบริบทดังกล่าวจะเห็นได้ว่า อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่มีทุนทางวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาอย่างหลากหลาย ทั้งในรูปของโบราณสถาน วัดเก่าแก่ พุทธศิลป์ล้านนา เส้นทางประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม ตลอดจนประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน พื้นที่อำเภอสารภี ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทั้งในฐานะแหล่งเมืองโบราณ พื้นที่วัดสำคัญ และชุมชนที่ยังคงสืบทอดประเพณีทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ช่องว่างดังกล่าวทำให้ยังไม่ปรากฏแนวทางที่ชัดเจนว่า ควรจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่สารภีอย่างไรจึงจะสามารถรักษาคุณค่าเดิม ควบคู่กับการปรับตัวต่อบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ยังมีแนวโน้มแยกส่วนระหว่างภาวการณ์อนุรักษ์ทางกายภาพ การจัดกิจกรรมทางศาสนา และการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ วัดและโบราณสถานบางแห่งได้รับการดูแลในฐานะสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ขณะที่ประเพณีและกิจกรรมทางศาสนายังคงดำเนินไปตามวิถีชุมชน แต่ยังคงขาดการเชื่อมโยงให้เป็นกระบวนการจัดการองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งคุณค่าทางศาสนา คุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางสังคม และคุณค่าทางการเรียนรู้ของชุมชน

จากที่มาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งมรดกทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญ อันประกอบด้วยโบราณสถาน วัด ศิลปกรรม และประเพณีอันทรงคุณค่าที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในปัจจุบัน มรดกเหล่านี้อาจเผชิญกับความเสี่ยงต่อการเสื่อมถอยหรือสูญหายไป การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งสร้างความเข้าใจ ตระหนักรู้ และ

แสวงหาแนวทางการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย และสามารถดำรงคุณค่าไว้ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาประวัติและคุณค่ามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
- 3) เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษาประวัติ คุณค่า และกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร ดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ประวัติ ความเป็นมา คุณค่า และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งข้อมูลสำคัญประกอบด้วยคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารโบราณและตำราท้องถิ่นล้านนา เช่น คัมภีร์ธรรมล้านนา ปืบสา ตลอดจนผลงานวิจัย บทความวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้องในสาขาพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา และความเชื่อพื้นบ้านล้านนา

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล กำหนดขอบเขตพื้นที่วิจัยในแหล่งมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ (1) แหล่งโบราณสถานเวียงกุมกาม ซึ่งประกอบด้วยวัดช้างค้ำและวัดเจดีย์เหลี่ยม (2) วัดศรีดอนมูล ตำบลชมพู และ (3) วัดพระนอนป่าเก็ดถี่ ตำบลยางเนิ้ง ในส่วนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากบุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ และมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 รูป/คน ประกอบด้วยพระสงฆ์ที่มีบทบาทในชุมชนหรือเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน ผู้แทนสำนักงานวัฒนธรรม และสภาวัฒนธรรมอำเภอสารภี

(2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับการสนทนากลุ่ม จำนวน 6 รูป/คน ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมชุมชน ประเพณี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และนักวิชาการด้านการจัดการความรู้

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนาเครื่องมือการวิจัยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 ตารางบันทึกข้อมูลเอกสาร ใช้สำหรับวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารล้านนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเชิงลึก (Semi-structured In-depth Interview) ใช้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 รูป/คน โดยผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ ครอบคลุมประเด็นสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ (1) ประวัติมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอ

สารภี (2) คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี และ (3) กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ชุดที่ 3 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสะท้อนมุมมองเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 ด้านการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านแหล่งข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล และการตีความข้อมูล ร่วมกับการตรวจสอบข้อมูลโดยผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และการอภิปรายร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้วิจัยร่วม (Peer Debriefing) เพื่อลดอคติของผู้วิจัยและเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา

ขั้นตอนที่ 5 การคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับแก่ผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจน พร้อมทั้งแจ้งสิทธิในการเข้าร่วมหรือปฏิเสธโดยสมัครใจ รวมถึงสิทธิในการถอนตัวได้ทุกเมื่อ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มจะถูกเก็บเป็นความลับ และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวมโดยไม่เปิดเผยข้อมูลที่สามารถระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูลได้

ขั้นตอนที่ 6 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 รูป/คน และดำเนินการสนทนากลุ่มกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประสบการณ์ ข้อเท็จจริง และมุมมองต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างรอบด้าน

ขั้นตอนที่ 7 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

(1) การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการตีความเชิงพรรณนา เพื่อสกัดประเด็นสำคัญเกี่ยวกับประวัติ คุณค่า และแนวคิดในการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(2) การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยใช้วิธีการถอดความข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล เข้ารหัสประเด็น และเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ขั้นตอนที่ 8 สรุปผลการวิจัยและนำเสนอองค์ความรู้ ภายหลังการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจึงเรียบเรียงผลการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งนำเสนอข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติ คุณค่า และกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลทางวิชาการและแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ประวัติและคุณค่ามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีพัฒนาการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับเมืองโบราณเวียงกุมกาม ซึ่งเป็นราชธานีแห่งแรกของพญามังรายก่อนการสถาปนาเชียงใหม่ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ดังกล่าวทำให้สารภีเป็นแหล่งสะสมมรดกทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ทั้งในด้านโบราณสถาน สถาปัตยกรรม และตำนานท้องถิ่นที่สะท้อนความต่อเนื่องของชุมชนมายาวนาน วัดเจดีย์เหลี่ยม (วัดกู่คำ) เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงการผสมผสานระหว่างอำนาจทางการเมืองและศาสนา โดยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถอดแบบจากวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน สะท้อนอิทธิพลศิลปกรรมหรือภูมยชัยสู่ลำนนาอย่างชัดเจน เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมซ้อนชั้นพร้อมซุ้มพระจำนวนมาก มิได้มีเพียงคุณค่า

ทางศิลปะ แต่ยังสะท้อนคติจักรวาลวิทยาทางพุทธศาสนาและแนวคิดเรื่องความชอบธรรมของรัฐในยุคต้นล้านนา ขณะเดียวกัน วัดช้างค้ำ แสดงถึงพัฒนาการของศาสนสถานที่มีการก่อสร้างซ้อนทับหลายยุค ทั้งหลักฐานพระพิมพ์แบบหริภุญชัย จารึกอักษรมอญ และอิทธิพลศิลปกรรมพม่า สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ส่วนวัดพระนอนหนองผึ่งแสดงรากฐานทางความเชื่อที่ย้อนกลับไปถึงชุมชนดั้งเดิมก่อนล้านนา โดยตำนานเกี่ยวกับการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุทำหน้าที่เป็นความทรงจำร่วมของชุมชน

นอกจากนี้ วัดศรีดอนมูลยังสะท้อนพลวัตของมรดกที่มีการฟื้นฟูและปรับตัวตามบริบทสังคม จนกลายเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาโดยรวม โบราณสถานในสารภีมิได้เป็นเพียงสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ แต่เป็น “พื้นที่ความหมาย” ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางพิธีกรรม แหล่งเรียนรู้ และสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ชุมชน อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มรดกทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่มีลักษณะเป็น “มรดกมีชีวิต” ที่ดำรงอยู่ควบคู่กับวิถีชีวิตของประชาชนจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกระบวนการที่มุ่งอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม และใช้ประโยชน์จากมรดกทางศาสนาอย่างสมดุล เพื่อให้วัด โบราณสถาน ศิลปกรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบ 4E ได้แก่ การเรียนรู้และการให้การศึกษา การสร้างสรรค์นวัตกรรมในการจัดการ การบังคับใช้กฎระเบียบ และการบูรณาการการมีส่วนร่วม การซึ่งแต่ละด้านมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันอย่างเป็นระบบ

1) ด้านกระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1: Education) การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี เริ่มต้นจากการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกของคนในชุมชน โดยเฉพาะการถ่ายทอดเรื่องราวจากผู้เฒ่าผู้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้มีความรู้ในท้องถิ่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติวัด เจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป คัมภีร์ใบลาน และประเพณีสำคัญ ช่วยให้มรดกทางพระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นวัตถุหรือสิ่งปลูกสร้าง แต่เป็นแหล่งความทรงจำร่วมของชุมชน การบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ในรูปแบบเอกสาร หนังสือ วิดีโอ นิทรรศการ และสื่อดิจิทัล

2) ด้านการสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2: Engineering) การจัดการมรดกทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมิได้จำกัดอยู่เพียงการอนุรักษ์ในรูปแบบเดิม แต่จำเป็นต้องปรับให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย การจัดนิทรรศการ การผลิตสื่อออนไลน์ วิดีโอสั้น หนังสือ แผ่นพับ ฐานข้อมูลดิจิทัล และกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น เวิร์กช็อปงานฝีมือพื้นบ้าน การสาธิตประเพณี การทำอาหารท้องถิ่น และการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ล้วนเป็นแนวทางที่ช่วยให้มรดกวัฒนธรรมเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้น

3) ด้านการบังคับใช้กฎระเบียบ (E3: Enforcement) การบังคับใช้กฎระเบียบในการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี มีลักษณะเป็นการประสานระหว่างกฎหมายของรัฐ ข้อกำหนดทางคณะสงฆ์ และจารีตของชุมชน โดยเฉพาะการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การบูรณะหรือปรับปรุงอาคารเก่าแก่จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักวิชาการด้านการอนุรักษ์ ควบคู่กับความเชื่อและความรู้สึกของคนในท้องถิ่น

4) ด้านการบูรณาการการมีส่วนร่วม (E4: Engagement Integration) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภีเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเน้นการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาชน ให้เข้ามามีบทบาทร่วมกันตั้งแต่การสำรวจข้อมูล การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การดูแลรักษา ไปจนถึงการประเมินผล การมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของมรดกร่วมกัน เห็นคุณค่าของวัด โบราณสถาน ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้การอนุรักษ์และสืบต่อมรดกทางพระพุทธศาสนาเป็นภารกิจร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 3 การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกระบวนการที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม โดยมรดกดังกล่าวมิได้เป็นเพียงวัด โบราณสถาน หรือศิลปกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความเชื่อ ค่านิยม อัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่าสามารถจำแนกได้ 3 ด้านสำคัญ คือ ด้านศาสนา ด้านประวัติศาสตร์ และด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านศาสนา วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธี ทำบุญ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และร่วมกิจกรรมตามประเพณีท้องถิ่น เช่น งานปอยหลวง ประเพณีสลากภัต การสืบทอด และกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมศีลธรรม สติ ความสงบทางจิตใจ และความมั่นคงทางอารมณ์ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ถ่ายทอดหลักธรรม ค่านิยม และแบบแผนการดำเนินชีวิตแก่คนทุกช่วงวัย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงในชุมชน

1) ด้านประวัติศาสตร์ มรดกทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี เป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนพัฒนาการของชุมชนและความสัมพันธ์กับเมืองเชียงใหม่ในอดีต โดยเฉพาะพื้นที่เวียงกุมกามและศาสนสถานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงให้เห็นร่องรอยความเจริญทางพระพุทธศาสนา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และระบบชุมชนโบราณ จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยให้ประชาชนเข้าใจรากเหง้าของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์มรดกที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ไว้

2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม วัดและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ผ่านการทำบุญ การบูรณะวัด การจัดประเพณี การดูแลโบราณสถาน และการสนับสนุนกิจกรรมของพระสงฆ์ กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดความสามัคคี ความไว้วางใจ และความรู้สึกเป็นเจ้าของมรดกร่วมกัน พร้อมทั้งถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรม เช่น ความกตัญญู ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

นอกจากนี้ กระบวนการจัดการมรดกสามารถอธิบายได้ด้วยกรอบ 4E ได้แก่ Education การเรียนรู้และการให้การศึกษา Engineering การสร้างสรรค์และนวัตกรรม Enforcement การบังคับใช้กฎระเบียบ และ Engagement Integration การบูรณาการการมีส่วนร่วม โดยการใช้วัดและโบราณสถานเป็นแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัล นิทรรศการ สื่อออนไลน์ และกิจกรรมสร้างสรรค์ การดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้กฎหมายจารีต และข้อกำหนดของคณะสงฆ์ ตลอดจนการเชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนให้ร่วมกันวางแผน ดำเนินงาน และประเมินผล ทั้งนี้ ผลจากกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิด “พุทธนวัตกรรม” ที่สัมพันธ์กับหลักประโยชน์ 3 ได้แก่ อัตตัตถะ คือ การพัฒนาตนให้มีความรับผิดชอบ เสียสละ และภาคภูมิใจในรากเหง้า ปรัตถะ คือ การสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นผ่านการอนุรักษ์ศาสนสถาน ประเพณี และแหล่งเรียนรู้ และอุภยัตถะ คือ ประโยชน์ร่วมกันจากความร่วมมือระหว่างบุคคลกับสังคม โดยสรุป การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จึงเป็นกระบวนการที่ผสมผสานศรัทธา ความรู้ นวัตกรรม กฎระเบียบ และการมีส่วนร่วม เพื่อธำรงมรดกทางพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่ชุมชนอย่างมั่นคงและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยวัด โบราณสถาน พระพุทธรูป และประเพณีทางศาสนาที่สำคัญ เช่น เวียงกุมกาม วัดช้างค้ำ วัดเจดีย์เหลี่ยม วัดศรีดอนมูล วัดพระนอนป่าเกดดี โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือธรรมะสัญจร และประเพณีแห่พระปีใหม่เมือง มรดกเหล่านี้มีคุณค่าเชื่อมโยงกันหลายมิติ กล่าวคือ ด้านศาสนา ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่ประกอบศาสนพิธีของชุมชน ด้านประวัติศาสตร์ เป็น

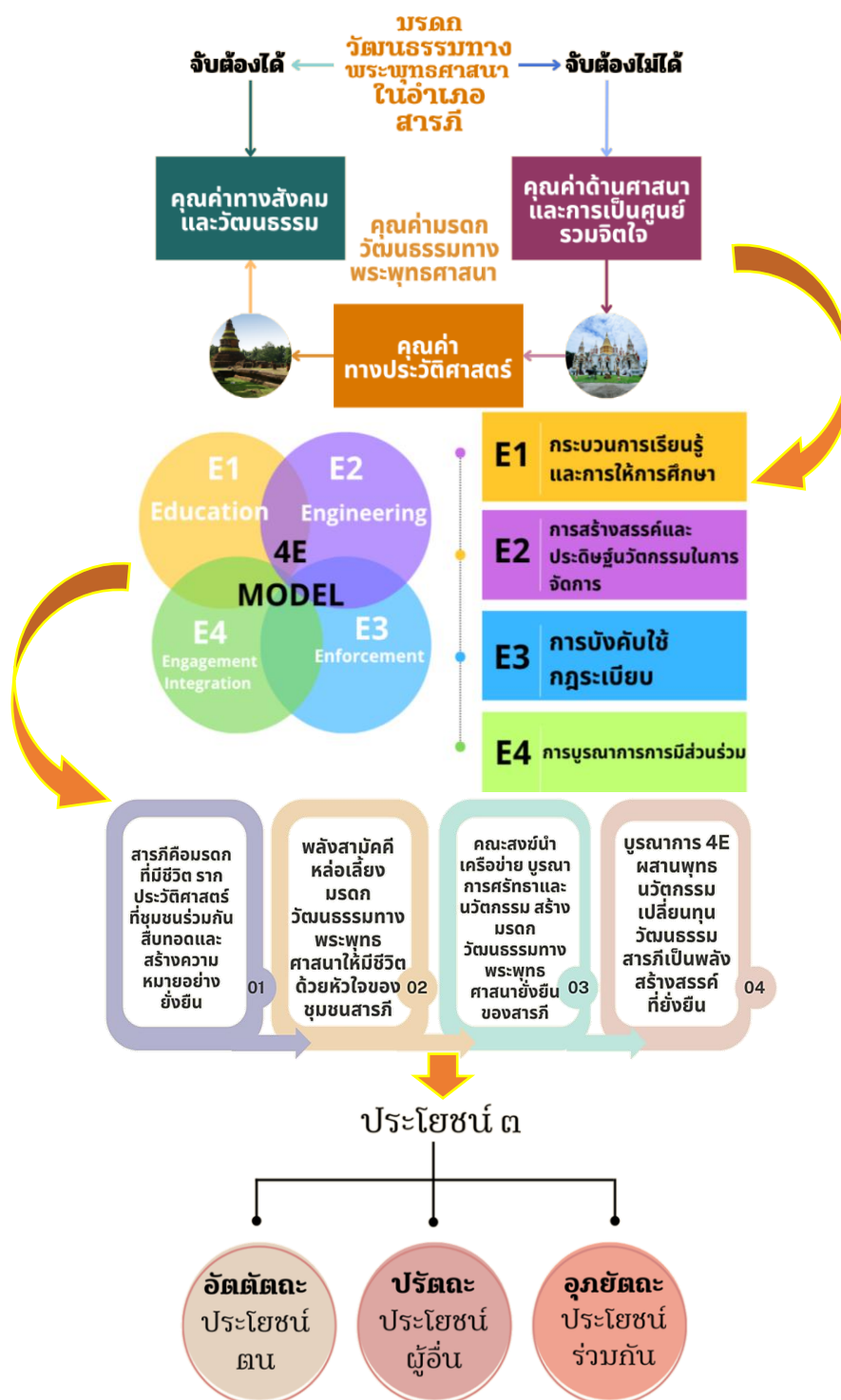
หลักฐานแสดงพัฒนาการของพระพุทธศาสนาและชุมชนในพื้นที่สารภี รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าท้องถิ่น และด้านสังคมวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคี ถ่ายทอดอัตลักษณ์ และสืบสานวิถีชีวิตของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภีจึงมิได้มีคุณค่าเพียงเชิงสัญลักษณ์ ความเก่าแก่ หรือความงามทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน สร้างจิตสำนึก ความรับผิดชอบร่วม และถ่ายทอดค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น การที่ประชาชนทุกวัยเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา พิธีกรรม และประเพณีท้องถิ่น ทำให้เกิดความตระหนักถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในชุมชน และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ส่งผลให้มรดกทางพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็น “มรดกที่มีชีวิต” ซึ่งสามารถดำรงอยู่และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ได้อย่างยั่งยืน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิจิตรพิพัฒนโกศล (สุเวศน์ หอมนาน) และคณะ (2565) เรื่อง รูปแบบการส่งเสริมประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อ ซึ่งพบว่า การส่งเสริมประเพณีทางพระพุทธศาสนาต้องอาศัยการสร้าง ความตระหนักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณี การมีส่วนร่วมของชุมชน การถ่ายทอดความรู้โดยพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ และผู้รู้ในท้องถิ่น รวมทั้งการวางแผนและพัฒนารูปแบบประเพณีให้เหมาะสมกับยุคสมัย ประเด็นดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกรณีอำเภอสารภีอย่างชัดเจน เพราะการสืบทอดมรดกทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่นี้ได้เกิดจากการอนุรักษ์โบราณสถานเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว วัด ชุมชน และเยาวชน ผ่านกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีที่ช่วยให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่า เข้ามามีส่วนร่วม และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่อย่างมั่นคงต่อไป

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์ การเรียนรู้ การใช้ประโยชน์ และการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยสามารถอธิบายผ่านกรอบ 3 ด้านหลัก ได้แก่ การเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1: Education) การสร้างสรรค์และนวัตกรรม (E2: Engineering) และ การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3: Enforcement) ทั้งสามด้านนี้ได้ดำเนินแยกส่วนจากกัน แต่สัมพันธ์กันในฐานะกลไกที่ช่วยให้มรดกทางพระพุทธศาสนาดำรงอยู่และสามารถสื่อสารคุณค่าต่อชุมชนและสังคมร่วมสมัยได้อย่างต่อเนื่อง ด้านการเรียนรู้และการให้การศึกษา เน้นการใช้วัด โบราณสถาน ประเพณีท้องถิ่น และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติ เช่น การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ธรรมะสัญจร การประกอบพิธีกรรม และงานประเพณีของชุมชน ควบคู่กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้สูงอายุ ปราชญ์ท้องถิ่น และครูภูมิปัญญา ตลอดจนการจัดทำสื่อการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ส่วนด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม เป็นการนำเทคโนโลยี สื่อดิจิทัล นิทรรศการ กิจกรรมสร้างสรรค์ และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาใช้ เพื่อทำให้มรดกเข้าถึงง่าย น่าสนใจ และสอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนในปัจจุบัน ขณะที่ด้านการบังคับใช้กฎระเบียบ มีบทบาทในการกำหนดมาตรการดูแล ป้องกัน และคุ้มครองมรดกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยเปิดโอกาสให้วัด ชุมชน หน่วยงานรัฐ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาร่วมกำหนดแนวทาง ติดตาม และประเมินผล เพื่อให้การจัดการมีประสิทธิภาพและยั่งยืน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กานต์สิริ ปันทะนุ และคณะ (2566) ที่ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนควบคู่กับการบริหารจัดการที่เหมาะสม กล่าวคือ ชุมชนต้องมิใช่เพียงผู้รับผลการพัฒนา แต่ต้องเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมดำเนินงาน และร่วมดูแลทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาณวดี พงศาภิลวัชร และ วิโรจน์ วิชัย (2567) เรื่อง แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธควรผสมผสานศาสนา ศิลปะ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชนเข้าด้วยกัน พร้อมทั้งพัฒนาการสื่อสารข้อมูล การประชาสัมพันธ์ สื่อออนไลน์ ป้ายแนะนำ สิ่งอำนวยความสะดวก และการประสานงานกับหน่วยงานรัฐอย่าง

ต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวสัมพันธ์กับกรณีอำเภอสาร์ภีที่ใช้ทั้งการเรียนรู้ นวัตกรรม และกฎระเบียบเป็นเครื่องมือในการยกระดับมรดกทางพระพุทธศาสนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และฐานการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นระบบบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่าง คุณค่าของมรดก กระบวนการจัดการ และการคุ้มครองรักษาอย่างสัมพันธ์กัน มรดกทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่นี้มีความหมายเฉพาะในฐานะ โบราณสถานหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังสะท้อนคุณค่าในมิติศาสนา ประวัติศาสตร์ และสังคม วัฒนธรรม วัดและโบราณสถานทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เป็นพื้นที่เฝ้าระวังทางอารมณ์ หล่อหลอม ค่านิยม ความกตัญญู ความสามัคคี และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงรากเหง้าและอัตลักษณ์ร่วมของตน ในด้านกระบวนการจัดการ พบว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสาร์ภีเน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติผ่านกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น การใช้สื่อการเรียนรู้และเทคโนโลยีดิจิทัล การออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์ ตลอดจนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศรัทธา กระบวนการดังกล่าวช่วยให้มรดกวัฒนธรรมมิได้หยุดนิ่งอยู่กับอดีต แต่สามารถปรับตัวให้สัมพันธ์กับบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน ครัวภูมิปัญญา โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ ทำให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ การสนับสนุนทรัพยากร และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ส่วนการบังคับใช้กฎระเบียบมีบทบาทสำคัญในการปกป้องมรดกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ผ่านมาตรการควบคุม การจัดการข้อจำกัด การประเมินผล และการรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การอนุรักษ์มรดกดำเนินไปบนฐานความเข้าใจร่วมมากกว่าการใช้อำนาจเชิงบังคับเพียงฝ่ายเดียว ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูวิทย์ สุจนายา (2563) ที่ศึกษาเรื่อง การสร้างแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมสร้างสรรค์ย่านเก่าเพชรบุรี ซึ่งพบว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมต้องอาศัยการสร้างคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรม การมีกลไกจัดการของหน่วยงานท้องถิ่น การกำหนดกติกากลาง และการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและภาคีเครือข่าย อันสอดคล้องกับกรณีอำเภอสาร์ภีที่เน้นการประสานพลังระหว่างวัด ชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นกระบวนการที่มีชีวิตและยั่งยืน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตโตและคณะ (2560) เรื่อง วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-มอญในจังหวัดราชบุรี ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางจิตใจและหลักธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 มีบทบาทในการยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความปรองดอง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประเด็นนี้สัมพันธ์กับการจัดการมรดกทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสาร์ภีที่มีได้มุ่งเพียงการรักษาโบราณสถาน แต่ยังไม่ใช้มรดกทางศาสนาเป็นพลังในการสร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจ ความรับผิดชอบร่วม และความกลมเกลียวของชุมชนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี โดยมองมรดกทางพระพุทธศาสนาเป็นระบบคุณค่าที่มีชีวิต ไม่ได้จำกัดเฉพาะโบราณสถานหรือวัตถุทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ครอบคลุมทั้งมิติที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชน ส่วนบนของแผนภาพแสดงให้เห็นว่า มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภี

ประกอบด้วยคุณค่าหลัก 3 ด้าน ได้แก่ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิต ประเพณี ความสัมพันธ์ของผู้คน และภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าด้านศาสนาและการเป็นศูนย์รวมจิตใจ ซึ่งแสดงบทบาทของวัดและศาสนสถานในฐานะศูนย์กลางศรัทธา การปฏิบัติธรรม และการประกอบพิธีกรรม และ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงพัฒนาการของชุมชน สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และรากเหง้าของอารยธรรมล้านนาในพื้นที่สารภี ส่วนกลางของแผนภาพเสนอ 4E Model เป็นกลไกหลักในการจัดการมรดกวัฒนธรรม ประกอบด้วย E1 Education คือ กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา โดยใช้วัด โบราณสถาน ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน E2 Engineering คือ การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ เช่น ฐานข้อมูลดิจิทัล นิทรรศการ สื่อออนไลน์ เส้นทางเรียนรู้ และกิจกรรมสร้างสรรค์ E3 Enforcement คือ การบังคับใช้กฎระเบียบ ทั้งกฎหมาย จารีตชุมชน และข้อกำหนดของคณะสงฆ์ เพื่อคุ้มครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และโบราณสถาน และ E4 Engagement Integration คือ การบูรณาการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคประชาชน และเยาวชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ ส่วนล่างของแผนภาพแสดงผลลัพธ์ของการจัดการ ซึ่งนำไปสู่การเกิด พุทธนวัตกรรม 4 ลักษณะ ได้แก่ การทำให้สารภีเป็นมรดกที่มีชีวิต อนุรักษ์ร่วมกันและสร้างความหมายอย่างยั่งยืน การใช้พลังสามัคคีหล่อเลี้ยงมรดกวัฒนธรรมด้วยหัวใจของชุมชน การสร้างคณะสงฆ์เป็นเครือข่ายบูรณาการศรัทธาและนวัตกรรมเพื่อพัฒนามรดก และการบูรณาการ 4E เพื่อพัฒนาพุทธนวัตกรรม เปลี่ยนทุนวัฒนธรรมสู่การพลังสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน ท้ายที่สุดองค์ความรู้นี้เชื่อมโยงกับหลัก ประโยชน์ 3 ได้แก่ อัตตัตถะ ประโยชน์ตน คือ ทำให้บุคคลเกิดจิตสำนึกรักถิ่นฐาน มีความรับผิดชอบ และภาคภูมิใจในมรดกของตน ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น คือการร่วมกันอนุรักษ์ พัฒนา และถ่ายทอดมรดกให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม และ อุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมกัน คือการสร้างความร่วมมือระหว่างบุคคล ชุมชน วัด และหน่วยงานต่าง ๆ จนเกิดการพัฒนายั่งยืน

สรุป

การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภีต้องมองมรดกในฐานะ “มรดกที่มีชีวิต” มิใช่เพียงสิ่งเก่าแก่ที่ต้องเก็บรักษาไว้ในฐานะโบราณสถานหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากแต่เป็นทุนทางศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่ยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน มรดกดังกล่าวดำรงอยู่ได้เพราะมีความสัมพันธ์กับศรัทธา พิธีกรรม ประเพณี ความทรงจำร่วม และการมีส่วนร่วมของชุมชน วัด และโบราณสถานจึงมีใช้พื้นที่นี้เฉพาะทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การสร้างจิตสำนึก และการสืบทอดคุณค่าจากอดีตสู่คนรุ่นใหม่ เมื่อพิจารณาในเชิงการจัดการ งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่อาจดำเนินการได้ด้วยการบูรณะอาคารหรือคุ้มครองโบราณสถานเพียงด้านเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการที่เชื่อมโยงความรู้ นวัตกรรม กฎระเบียบ และการมีส่วนร่วมเข้าด้วยกันผ่านกรอบ 4E ได้แก่ การเรียนรู้และการให้การศึกษา การสร้างสรรค์นวัตกรรม การบังคับใช้กฎระเบียบ และการบูรณาการการมีส่วนร่วม กรอบดังกล่าวทำให้มรดกมิได้ถูกแยกออกจากชีวิตชุมชน แต่กลับถูกนำมาใช้เป็นฐานในการสร้างความเข้าใจในรากเหง้า ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และความรับผิดชอบต่อร่วมกัน

ดังนั้น มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอำเภอสารภีจึงเป็นมากกว่าสิ่งตกทอดจากอดีต แต่เป็นพลังทางวัฒนธรรมที่สามารถหล่อเลี้ยงจิตใจ สร้างความสามัคคี และพัฒนาอัตลักษณ์ชุมชนให้เข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่อง หากชุมชน วัด โรงเรียน องค์กรท้องถิ่น และภาคประชาชนร่วมกันขับเคลื่อนด้วยศรัทธาและความรู้ มรดกดังกล่าวจะกลายเป็นฐานสำคัญของการพัฒนายั่งยืน ทั้งในมิติทางจิตใจ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนสารภีในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรกำหนดให้การจัดการมรดกทางพระพุทธศาสนาในอำเภอ สารภี เป็นวาระเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นระยะสั้นและระยะยาวอย่างชัดเจน พร้อมเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์เมืองโบราณ เวียงกุมกาม เพื่อให้การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์มรดกเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ลดความซ้ำซ้อน และสร้างความต่อเนื่องเชิงนโยบาย

2. ควรจัดสรรงบประมาณเฉพาะด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและศาสนสถานสำคัญ เช่น วัดเจดีย์เหลี่ยม และ วัดช้างค้ำ ควบคู่กับการพัฒนากลไกกำกับดูแลที่ยึดหยุ่นตามบริบทท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชน พระสงฆ์ และหน่วยงานรัฐร่วมกำหนดแนวทางการบูรณะ โดยคงหลักวิชาการด้านศิลปกรรมและประวัติศาสตร์เป็นฐาน

3. ควรมีนโยบายสนับสนุนหลักสูตรท้องถิ่นและโครงการพัฒนาเยาวชน เช่น มัคคุเทศก์น้อยหรือค่ายวัฒนธรรม เพื่อปลูกฝังความตระหนักรู้ด้านคุณค่าทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้าง “คนรุ่นสืบทอด” ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการดูแลมรดกทางพระพุทธศาสนาในระยะยาว

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรศึกษาประเมินผลการใช้รูปแบบ 3E ในพื้นที่อื่นเพื่อเปรียบเทียบความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ควรศึกษาบทบาทของเครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

3. ควรศึกษาการพัฒนานวัตกรรมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่ามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่คนรุ่นใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กานต์สิริ ปันทะนุ, จุฑาทิพย์ อินทะนนท์, อโรชา ศรีสัตตยะบุตร, วิชุดา ศรีสัตตยะบุตร, เพ็ญนภา เนาวเรศ, ปรีณา พรหม เลาหมู่, และวิภาวรรณ ทาสีหิคำ. (2566). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเวียงกุมกาม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน ตำบลหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารช่วงพญา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 17(1), 54–65. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/khuangpaya/article/view/264842>
- ชูวิทย์ สัจฉายา. (2563). *การสร้างแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมสร้างสรรค์ย่านเก่าเพชรบุรี*. สำนักงานเร่งรัดการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อเพิ่มความสามารถการแข่งขันและการพัฒนาพื้นที่ (องค์การมหาชน). <https://pmua.or.th/research/a13f640083/>
- ญาณวดี พงศาภลวัชร และวิโรจน์ วิชัย. (2567). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 15(1), 1–19. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JBS/article/view/263763>
- พระครูญาณปรีชา, สมเดช นามเกตุ, และบุญส่ง สิ้นธนู. (2566). พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 6(1), 187–205. <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JMCR/article/view/2440>

- พระครูวิจิตรพัฒนโกศล (สุเวศน์ หอมนาน), พระราชปริยัติ, พระครูวรธรรมวิฑูรย์, และชูชาติ สุทธะ. (2565). รูปแบบการส่งเสริมประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อ. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 7(2), 366–382. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jsbs/article/view/256221>
- พระครูสมุห์ไพฑูรย์ พนมสาย, สุทธญาณ โอบอ้อม, และพิชญานนท์ จิระภัทธี. (2562). การบริหารสมัยใหม่กับการบริหารเชิงพุทธศาสตร์. *วารสาร มจร ทรัพยากรปริทรรศน์*, 3(2), 119-132. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMHR/article/view/203351>
- พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทนต์, พระมหาอุทัย ปัญญาปภาโส, ทวีชัยโสภณ (ธมฺมโสภณ), พระมหาศักดา สุขโน, พระครูโสภณธรรมวิภูษิต (ชิตเทโว), พระมหาเกรียงศักดิ์ ภูริวิฑูรย์, และณัฐนาถ ศรีเลิศ. (2560). วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-มอญในจังหวัดราชบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 5(1), 66-77. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/84233>
- พระสุธีรัตนบัณฑิต. (2564). *การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา*. นิตยธรรมการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสารภี. (2568, 15 ธันวาคม). *ประวัติความเป็นมาอำเภอสารภี*. <https://district.cdd.go.th/saraphi/about-ประวัติความเป็นมา>